

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα
Προσχολικής Εκπαίδευσης

Μάθημα: *Σπουδές φύλου και λογοτεχνία*

**Ιστορία της φεμινιστικής κριτικής 2.
Σημαντικά κεφάλαια της φεμινιστικής
κριτικής κατά το πρώτο μισό του 20ου αιώνα**

Βιρτζίνια Γουλφ, Σιμόν ντε
Μποβουάρ, κ.ά.

Διδάσκουσα: Ευγενία Σηφάκη

Η περίπτωση της Βιρτζίνια Γουλφ Virginia Woolf (1882-1941)

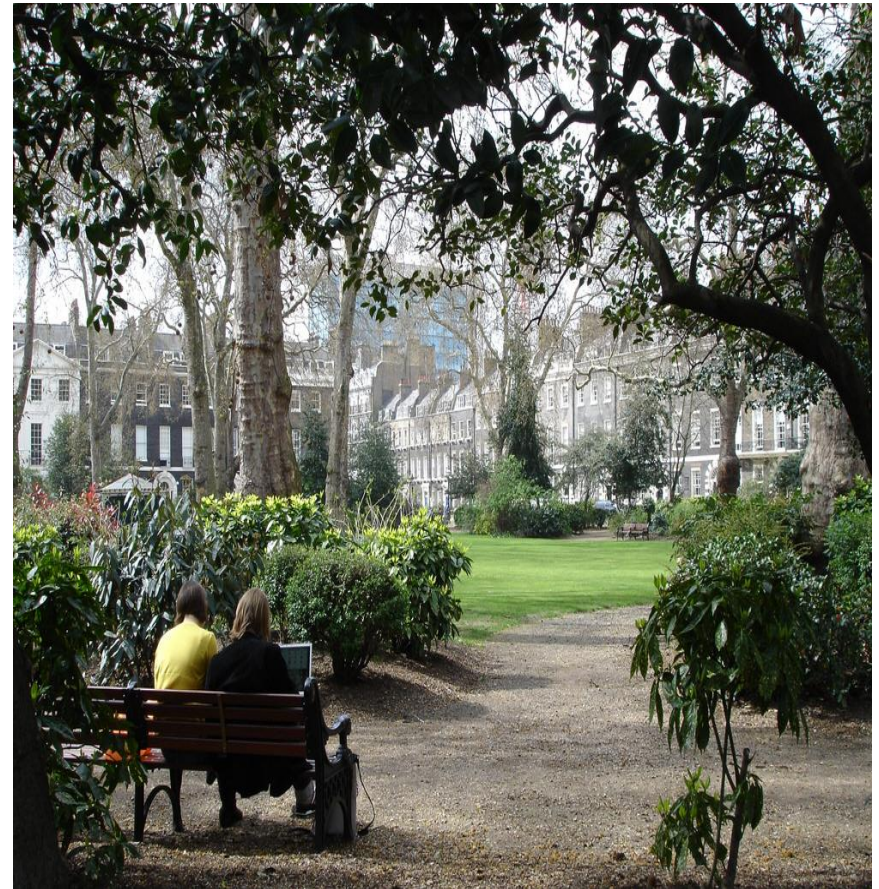

Βιογραφικά στοιχεία

- Η Βιρτζίνια Γουλφ ήταν αγγλίδα μυθιστοριογράφος, δοκιμιογράφος, βιογράφος και φεμινίστρια. Μας έχει αφήσει πλούσιο έργο, πρωτοποριακό και καινοτόμο. Γεννήθηκε Virginia Adeline Stephen και ήταν ένα από τα πολλά παιδιά μιας μεγαλοαστικής οικογένειας. Μόνο οι αδελφοί της πήγαν στο πανεπιστήμιο, η ίδια και η αδελφή της απέκτησαν τη μόρφωσή τους στο σπίτι, όπου είχαν βέβαια μια τεράστια βιβλιοθήκη και καλούς δασκάλους. Συχνά στα κείμενά της την απασχολεί ο αποκλεισμός των γυναικών από τα καλά σχολεία και τα πανεπιστήμια της εποχής.

- Η Βιρτζίνια είχε δύσκολα παιδικά και νεανικά χρόνια. Έχασε τη μητέρα της όταν ήταν μόλις 13 και τότε είχε τον πρώτο της νευρικό κλονισμό. Έχασε πολύ νωρίς και τον πατέρα της και τον αγαπημένο της αδελφό. Φαίνεται επίσης ότι είχε κακοποιηθεί σεξουαλικά από στενό συγγενή.
- Η ψυχική της υγεία ήταν κλονισμένη και τελικά αυτοκτόνησε.

- Μαζί με τον σύζυγο και καλό φίλο της, επίσης συγγραφέα και εκδότη Λέναρντ Γουλφ (Leonard Woolf), συμμετείχε στην ομάδα πρωτοποριακών και φιλελεύθερων συγγραφέων, κριτικών και καλλιτεχνών, το “Bloomsbury Group”. Αργότερα ίδρυσαν τον δικό τους εκδοτικό οίκο, το Hogarth Press.
- (Στη φωτογραφία βλέπουμε τη γειτονιά του Λονδίνου Bloomsbury σήμερα.)

Η Γουλφ ως φεμινίστρια

- Έγραψε εκτενώς για την έλλειψη πρόσβασης των γυναικών σε επαγγελματικούς χώρους όπως το πανεπιστήμιο, η εκκλησία, η νομική, η ιατρική. Ούτε στα μεγάλα πανεπιστήμια της Οξφόρδης και του Καίμπριτζ δεν επιτρέπονταν οι γυναίκες.
- Η Γουλφ επίσης έγραψε για την έλλειψη ισότητας ανδρών και γυναικών στο πλαίσιο του γάμου. Το παράδειγμά της ήταν ο γάμος των γονέων της, τον οποίο χρησιμοποίησε ως μοντέλο στο μυθιστόρημά της, *Στον φάρο*.

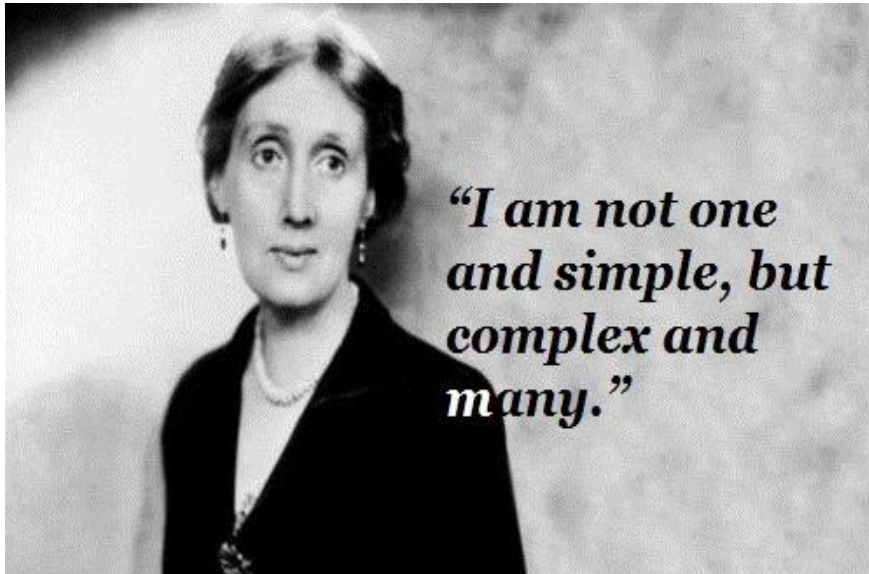
- Η μητέρα της Γουλφ πάντα προσπαθούσε να εκπληρώσει το βικτωριανό ιδανικό της γυναίκας-συζύγου και μητέρας που η Γουλφ αργότερα περιέγραψε ως τον «Άγγελο στο σπίτι». Η χειραφέτηση των γυναικών απαιτούσε την ανεξαρτησία από τα «πρέπει» στα οποία ήταν εγκλωβισμένες γυναίκες όπως η μητέρα της. Τα «πρέπει» αυτά είναι η αυτοθυσία και ο παραγκωνισμός των δικών τους αναγκών προς χάριν της προσφοράς στην οικογένεια. Η Γουλφ υποστηρίζει ότι χωρίς κάποιον εγωισμό, απαιτήσεις για δικό τους χώρο και χρόνο, οι γυναίκες είναι αδύνατον να γίνουν συγγραφείς και ποιήτριες. Η γυναίκα που θέλει να γράψει πρέπει να «σκοτώσει τον Άγγελο μέσα της».
- Η Γουλφ υποστηρίζει ότι οι γυναίκες λειτουργούν σαν ένας «καθρέφτης» για τους άνδρες τους, και μάλιστα παραμορφωτικός καθρέφτης, στον οποίο ο άνδρας καθρεφτίζεται «υπερμεγέθης» και σπουδαιότερος από όσο είναι στην πραγματικότητα. Συμφωνείτε με αυτή την παρατήρηση;

- Συναφής με την ανισότητα στο γάμο είναι και η στάση που επιβάλλει τα «δυο μέτρα και δυο σταθμά», αναφορικά με τη σεξουαλική συμπεριφορά.
- Οι άντρες έχουν πρόσβαση στη γνώση για το σεξ, ενώ οι γυναίκες όφειλαν να έχουν απόλυτη άγνοια.
- Η Γουλφ συχνά αναρωτιόταν για τη δυνατότητα μιας λογοτεχνίας που θα πραγματευόταν το θέμα της σεξουαλικής ζωής των γυναικών, αλλά στα δικά της κείμενα το σεξ δεν είναι κεντρικό θέμα.

Η Γουλφ ως συγγραφέας και κριτικός λογοτεχνίας

- Η Βιρτζίνια Γουλφ θεωρείται μία από τις σημαντικότερες συγγραφείς του 20ού αιώνα αλλά και τις σημαντικότερες εκπροσώπους του φεμινισμού, κυρίως του λεγόμενου «φιλελεύθερου» φεμινισμού (βλ. λήμμα *Φυλοπαιδείας* «Φεμινισμός»).
- Ο μοντερνισμός στη λογοτεχνία, το λογοτεχνικό ρεύμα των αρχών του 20^{ου} αιώνα στην Ευρώπη στο οποίο συμμετέχει η Β. Γουλφ, είναι ένα από τα περισσότερο πρωτοποριακά στην ιστορία της λογοτεχνίας. Η ενότητα και συνοχή του προηγούμενου ρεαλιστικού μυθιστορήματος του 19^{ου} αιώνα κερματίζεται οι λογοτεχνικές συμβάσεις αμφισβητούνται, με αποτέλεσμα να χάνεται η αυστηρή διαφοροποίηση ανάμεσα στα διαφορετικά λογοτεχνικά είδη.

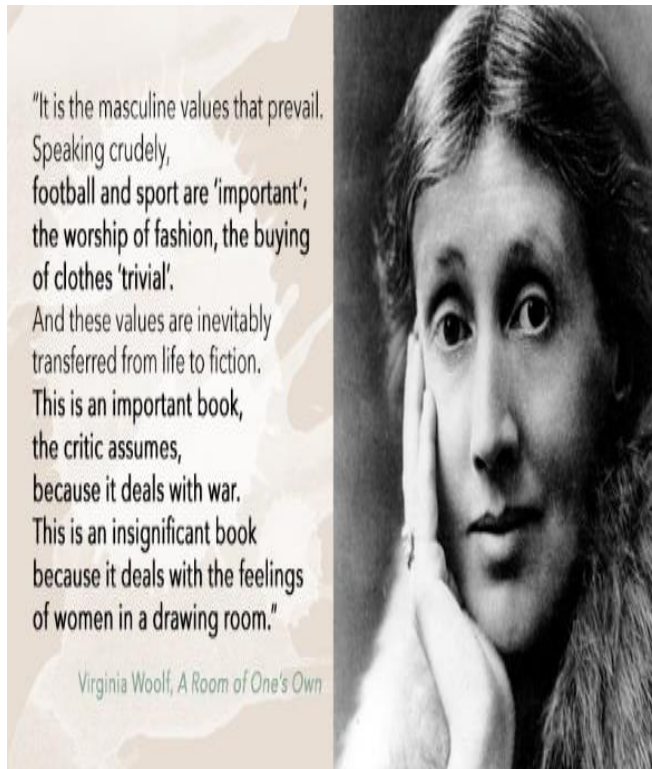
- Στα λογοτεχνικά κείμενα της Γουλφ, η δράση περνάει από «έξω προς τα μέσα», από το εξωτερικό περιβάλλον στα «συμβάντα» που διαδραματίζονται μέσα στο νού του αφηγητή και των ηρώων που όμως ομολογούν την αδυναμία τους να αποδώσουν την εξωτερική πραγματικότητα με αξιοπιστία και αντικειμενικότητα.
- Υπό την επίδραση της ψυχανάλυσης αμφισβητείται η **συνοχή** της υποκειμενικής προοπτικής. Το υποκείμενο δεν είναι ενιαίο αλλά αντιφατικό.
- Η Γουλφ επινοεί την αφηγηματική τεχνική που ονομάζεται «ροή της συνειδησης», που επιχειρεί να αποδώσει με τη γραφή τις διεργασίες που γίνονται στο νού των χαρακτήρων.
- Η «αυτοαναφορικότητα», δηλαδή μία συνεχής ενασχόληση με τη λειτουργία και τη διαδικασία της λογοτεχνικής γραφής, είναι πανταχού παρούσα στο έργο της Γουλφ.

- «Δεν είμαι μία και απλή, αλλά πολύπλοκη και πολλές.»
- Πώς θα σχολιάζατε αυτή τη δήλωση;

- Διαβάστε προσεκτικά το δοκίμιο της Γουλφ *Ένα δικό σου δωμάτιο* (<http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/MetafrasmenaKritikaKeimena.htm>) έτσι ώστε να εντοπίσετε τα παρακάτω θέματα:
- Ός φεμινίστρια κριτικός λογοτεχνίας, η Γουλφ κάνει έναν διαχωρισμό ανάμεσα στις αναπαραστάσεις των γυναικών στα κείμενα των ανδρών (τις οποίες θεωρεί άσχετες με την πραγματικότητα που βιώνουν οι ίδιες οι γυναίκες) και τις γυναίκες συγγραφείς και ποιήτριες, τις γυναίκες δημιουργούς.
- Την απασχολεί το ερώτημα της «γυναικείας γραφής», δηλαδή το αν οι γυναίκες και οι άνδρες χρησιμοποιούν ή θα πρέπει να χρησιμοποιούν την ίδια ή διαφορετική «λογοτεχνική γλώσσα». Ποια επιχειρήματα αναπτύσσει αναφορικά με αυτό το θέμα και σε ποιο σημείο του δοκιμίου;

- Προσπαθεί να εντοπίσει τους λόγους για τους οποίους η γυναικεία παρουσία δεν είναι εμφανής ή έντονη στην ιστορία της λογοτεχνίας – δεν υπήρχαν γυναίκες συγγραφείς στο παρελθόν, ή αν υπήρχαν, γιατί δεν έχουν περάσει στην ιστορία, γιατί σβήστηκαν από την ιστορία της λογοτεχνίας, δεν διδάσκονται και δεν εκδίδονται τα βιβλία τους;
- Επικεντρώνεται στους οικονομικούς και άλλους κοινωνικούς αλλά και ψυχολογικούς λόγους που εμποδίζουν τις γυναίκες να δημιουργήσουν και να γράψουν ποίηση και λογοτεχνία.
- Το *Ένα δικό σου δωμάτιο*, εμπεριέχει μία εγκιβωτισμένη μυθοπλαστική αφήγηση, την ιστορία μιας υποτιθέμενης αδελφής του Σαίξπηρ. Τι θα είχε συμβεί αν ένα άτομο με την ιδιοφυΐα του Σαίξπηρ είχε γεννηθεί γυναίκα; Θα ήταν αποκλεισμένη από την εκπαίδευση και τη θεατρική σκηνή της εποχής, θα είχε αναγκαστεί να παντρευτεί ή να γίνει πόρνη.

Στο απόσπασμα αυτό από το Ενα δικό σου δωμάτιο, η Γουλφ παρατηρεί ότι, παραδοσιακά, η λογοτεχνία που είναι γραμμένη από άνδρες θεωρείται «σημαντικότερη» γιατί απασχολείται με δήθεν «σημαντικότερα», «ανδρικά» θέματα, όπως τους πολέμους. Ενώ η λογοτεχνία που είναι γραμμένη από γυναίκες θεωρείται δευτερεύουσας σημασίας γιατί πραγματεύεται τα αισθήματα των γυναικών στον οικειακό τους χώρο.

Ανάλυση λογοτεχνικών κειμένων

- Διαβάστε προσεκτικά τα διηγήματα «Η κληρονομιά» της Βιρτζίνια Γουλφ και το «Πώς είδε τον εαυτό της στα μάτια του» της Ειρήνης της Αθηναίας (Ειρήνης Δημητρακοπούλου) και απαντήστε τις ερωτήσεις:
 - 1) Πώς παρουσιάζεται η γυναικεία ταυτότητα, η θηλυκότητα και η σεξουαλικότητα των δύο ηρωίδων; Πιο συγκεκριμένα, με ποιους τρόπους (αφηγηματικές τεχνικές, περιγραφές, διαλόγους, ή άλλο) προσεγγίζεται το θέμα της γυναικείας ταυτότητας;
 - 2) Πώς συσχετίζεται το θέμα του φύλου με την κοινωνική τάξη στα δύο διηγήματα;
 - 3) Οι γυναικείοι χαρακτήρες εξελίσσονται και αλλάζουν ή όχι;

- 4) Ποιος είναι ο ρόλος των ανδρών, δευτερευόντων ηρώων, στα δύο διηγήματα;
- 5) Πως πραγματεύεται η Γουλφ το ζήτημα της παιδείας και της γνώσης ή της αμάθειας στο διήγημά της;
- 6) Θα χαρακτηρίζατε τα δύο διηγήματα «γυναικεία» ή/και φεμινιστικά ή όχι και γιατί;
- Θα βρείτε τα κείμενα στην ιστοσελίδα του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας:

<http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/diaglossiki.htm>

Η Σιμόν ντε Μπωβουάρ (Simone de Beauvoir)

Η Σιμόν ντε Μπωβουάρ (1098-1986)

- Θεωρείται ίσως η μεγαλύτερη φεμινίστρια του 20^{ου} αιώνα
- Ήταν φιλόσοφος, όπως και ο περίφημος σύζυγός της, ο Ζαν Πωλ Σαρτρ, του οποίου το όνομα είναι συνδεδεμένο με τη φιλοσοφικό ρεύμα του Υπαρξισμού.
- Έγραψε μυθιστορήματα, δοκίμια, βιογραφίες και μονογραφίες.
- Έργο κλειδί είναι το περίφημο βιβλίο της **«Το δεύτερο φύλο» (1949)**. Θα χρησιμοποιήσουμε τη μετάφραση της Τζένης Κωνσταντίνου, Μεταίχμιο 2009.

Γιατί θυμόμαστε τη Σ. ντε Μπωβουάρ;

1. Κατ' αρχήν για τη διάσημη δήλωση ότι «Δεν γεννιέσαι γυναίκα, αλλά γίνεσαι». Έτσι βάζει τις βάσεις για τη θεωρία της κοινωνικής κατασκευής του φύλου.
 - Η φεμινιστική θεωρία λογοτεχνίας κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα στηρίζεται στην πεποίθηση ότι η έμφυλη ταυτότητα, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο βιώνουμε το φύλο μας, δεν απορρέει από τη «φύση μας» και τη βιολογία αλλά είναι κοινωνικά και ιστορικά προσδιορισμένα.
 - Η φεμινιστική θεωρία σε αυτό το πλαίσιο είναι, δηλαδή, **αντι-ουσιοκρατική**.
 - Τί είναι η **ουσιοκρατία**; Είναι η πεποίθηση ότι υπάρχει μία εγγενής «ουσία» που καθορίζει την ταυτότητα, γυναικεία ή ανδρική. Η Μπωβουάρ αρνείται την ύπαρξη μια τέτοιας γυναικείας ή ανδρικής «ουσίας».

«Δεν γεννιόμαστε γυναίκες, γινόμαστε.»

- Το παρακάτω παράθεμα είναι από το *Δεύτερο φύλο*, σ. 387: «Δεν γεννιόμαστε γυναίκες, γινόμαστε. Καμιά βιολογική, ψυχική ή οικονομική μοίρα δεν καθορίζει τη μορφή που παίρνει στους κόλπους της κοινωνίας το θηλυκό γένους ανθρώπινο ον: αυτό το μεταξύ αρσενικού και ευνούχου πλάσμα που χαρακτηρίζουμε θηλυκό διαμορφώνεται από το σύνολο του πολιτισμού.»

2. Η Μπωβούαρ επινοεί τον όρο «Άλλος» για τις γυναίκες (η γυναίκα είναι ο «Άλλος» του άνδρα) και υποστηρίζει ότι, ιστορικά, οι γυναίκες έχουν μετατραπεί σε αντικείμενα για τους άνδρες. Αποτελούν την κατηγορία του «Άλλου» ή του αντικειμένου για τον άντρα, ο οποίος έχει κρατήσει την κατηγορία του «Εαυτού» ή του «Υποκειμένου» για τον εαυτό του.

- Έτσι η κατηγορία «γυναίκα» δεν έχει υπόσταση, καθώς αποτελείται βασικά από μία προβολή ανδρικών φαντασιώσεων (τον μύθο του «αιώνιου θηλυκού») αλλά και φόβων.

- Αλλά καθώς όλες οι πολιτισμικές αναπαραστάσεις του κόσμου που διαθέτουμε (στη μυθολογία, τη θρησκεία, τη λογοτεχνία, ή τη λαϊκή κουλτούρα) είναι έργο των ανδρών, οι γυναίκες έχουν εσωτερικεύσει τους ορισμούς των ανδρών αναφορικά με τη φύση τους και «ονειρεύονται μέσα από τα όνειρα των ανδρών».
- Πράγματι, μία «αληθινή γυναίκα» οφείλει να αποδεχθεί τον εαυτό της ως τον «Άλλο» του άντρα, να κατασκευάσει τον εαυτό της ως αντικείμενο και να αποποιηθεί την αυτονομία της.
- Ας συγκρίνουμε τη θέση αυτή με την προγενέστερη θέση της Βιρτζίνια Γουλφ, ότι οι γυναίκες παίζουν το ρόλο «ενός καθρέφτη με τη μαγική και απολαυστική δύναμη να καθρεφτίζει τη φιγούρα του άντρα διπλάσια από το φυσικό της μέγεθος.»

Εμμένεια και Υπέρβαση

- Η Μπωβουάρ είναι φιλόσοφος του Υπαρξισμού (όπως και ο διάσημος σύζυγός της Ζαν Πωλ Σαρτρ). Σύμφωνα με αυτή τη φιλοσοφία «η ουσία δεν προϋπάρχει της ύπαρξης», δηλαδή ο άνθρωπος δεν είναι τίποτα περισσότερο από το σύνολο των πράξεών του. Ο άνθρωπος που πασχίζει να υπάρχει, είναι ένα υποκείμενο που δημιουργεί τον εαυτό του μέσα από μια συνεχή διαδικασία υπέρβασης της αδράνειας και της στασιμότητας και ταύτισης με τη φύση, ο,τιδήποτε περιορίζεται στο σώμα και τη βιολογία, που οι υπαρξιστές ονομάζουν «εμμένεια».
- Αυτή η διαδικασία της «υπέρβασης» ταυτίζεται με την παραγωγή έργου και πολιτισμού. Τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες έχουν μέσα τους στοιχεία εμμένειας και τη δυνατότητα να την ξεπεράσουν, πλην όμως οι πατριαρχικές κοινωνίες ταυτίζουν τη γυναίκα, δηλαδή τον Άλλο με την εμμένεια και δεν της επιτρέπουν την υπέρβαση.

- Αντίθετα, οι άντρες ταυτίζονται με την υπέρβαση, με τη διαδικασία που τους επιτρέπει να γίνονται υποκείμενα.
- Στην ποίηση βλέπουμε πολύ συχνά οι ίδιοι οι ποιητές να αναπαριστούν τη διαδικασία της «υπέρβασης» και να την ταυτίζουν με τη διαδικασία της παραγωγής του ίδιου του ποιητικού έργου. Κατά συνέπεια ταυτίζουν την αυτοδημιουργία τους ως υποκείμενα με τη συμβολή τους στον πολιτισμό ως ποιητές.
- Καλό παράδειγμα είναι «Το ψοφίμι» του Κ. Μπωντλαίρ. (Γιατί;)
- Βέβαια οι γυναίκες ποιήτριες και συγγραφείς επιχειρούν και οι ίδιες την «υπέρβαση».
- Σε αυτό το πλαίσιο μπορούμε να εντάξουμε και το «Η άνθρωπος» της Καρέλλη και το «Ποίημα αγάπης XI» της Ριτς, τα οποία επικεντρώνονται, ακριβώς, στο θέμα της συγκρότησης και ανάπτυξης ενός έμφυλου ποιητικού υποκειμένου.

Το κείμενο της Καρέλλη θα το βρείτε εύκολα στο διαδίκτυο. Υπάρχει και στην ιστοσελίδα του ΚΕΓ:

<http://www.komvos.edu.gr/diaglossiki/diaglossiki.htm>

Θα βρείτε επιλογή από τα Ποιήματα Αγάπης της Ριτς εδώ:

<http://www.lifo.gr/team/u20456/35428>

- Όπως γράφει η Αθηνά Αθανασίου, στην «Εισαγωγή» της στο *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Νήσος 2006, σ.19,
- «στο πλαίσιο του πατριαρχικού συστήματος φύλου, η ανδρική ιδιότητα αυτοαναγνωρίζεται ως συνώνυμη και υποδειγματική της ανθρώπινης ιδιότητας, ενώ οι γυναίκες ετεροπροσδιορίζονται ως δευτερεύουσα περίπτωση και απαξιωμένη ετερότητα, ως το «δεύτερο φύλο», που χαρακτηρίζεται από έλλειψη και ορίζεται ως έλλειψη, που δεν του αναγνωρίζεται το δικαίωμα της υποκειμενικότητας.
- Η αποκάλυψη και η ανατροπή των διαδικασιών και των μηχανισμών «ετεροποίησης» των γυναικών, [...] είναι το κεντρικό διακύβευμα της θεωρίας της Μποβουάρ».

3. Η Μπωβουάρ εντοπίζει και εξετάζει του μύθους για τη γυναίκα και τη λειτουργία τους, τόσο στη λογοτεχνία όσο και στην καθημερινή ζωή.

- Στους μύθους συμπεριλαμβάνονται η γυναίκα αγία, άδολη και σαν παιδί αλλά και η πόρνη με την ανεξέλεγκτη σεξουαλικότητα και η κακιά μάγισσα, η γυναίκα μυστήριο, η γυναίκα ταυτισμένη με τη φύση ή τη θάλασσα, η γυναίκα ταραχοποιό στοιχείο ή θεά της γονιμότητας, κλπ.
- Αυτές οι ιδέες συχνά έχουν δύο όψεις, μια καλή και μια κακή: η γυναίκα φύση μπορεί να λατρεύεται για τη γονιμότητά της και συγχρόνως να δημιουργεί τρόπο για την έλλειψη έλλογης σκέψης και συμπεριφοράς και γενικά για τα μη ελεγχόμενα ένστικτά της.

- Ως κριτικός λογοτεχνίας η Μπωβουαρ αναλύει έργα μεγάλων συγγραφέων και ποιητών της Ευρώπης επί μακρόν (*Το δεύτερο φύλο*, σελ. 295-364) και έτσι υποστηρίζει τη θέση της χρησιμοποιώντας στοιχεία από τα ίδια τα λογοτεχνικά κείμενα. Συνεχίζει δηλ. την παράδοση που άρχισε η Γούλστονκραφτ, να μελετάει τις αρνητικές αναπαραστάσεις γυναικών στην λογοτεχνία των αντρών.
- Πάντως η Μπωβουάρ κάνει μία ενδιαφέρουσα διάκριση ανάμεσα σε αναπαραστάσεις γυναικών που απλά επαναλαμβάνουν τους μύθους του «αιώνιου θηλυκού» και λογοτεχνικές αναπαραστάσεις που απηχούν αληθινές εμπειρίες διαπροσωπικών σχέσεων.

Σύνοψη της 3^{ης} ενότητας

- Εξετάσαμε βασικά στοιχεία του έργου δύο εμβληματικών φιγούρων του 20^{ου} αιώνα, της Βιρτζίνια Γουλφ και της Σιμόν ντε Μπωβουάρ, των οποίων τα κείμενα δεν έχουν πάψει ποτέ να θεωρούνται σημεία αναφοράς για τον χώρο της φεμινιστικής κριτικής και όχι μόνο, και να μελετώνται συστηματικά μέχρι σήμερα.